

Hamza Memišević

Bošnjački institut – Fondacija Adil Zulfikarpašić /

Bosniak Institute–Adil Zulfikarpašić Foundation

hamzamemisevic@gmail.com

O ODNOSU KOMUNISTIČKE JUGOSLAVIJE I ISLAMSKE ZAJEDNICE¹

ON THE RELATIONSHIP BETWEEN COMMUNIST YUGOSLAVIA AND THE ISLAMIC COMMUNITY²

U svrhu dobivanja potpunije slike o suvremenom razvitku bosanskohercegovačkih muslimana, nužnim se nameće detaljna analiza institucije Islamske zajednice. Od svojeg osnutka 1882. godine, Islamska zajednica ima višedimenzionalnu ulogu – pored religijske, nedvojbeno obuhvata i onu političku.

Odlaskom Osmanskog carstva, bosanskohercegovačka muslimanska elita morala je redefinirati svoju poziciju, s obzirom na novi politički i društveni kontekst. Društvenopolitički život u imperijama i državama koje su po svojem sastavu stanovništva bile većinski katoličke/pravoslavne, zahtijevao je jednu vrstu drugačijeg odnosa prema stvarnosti. *Credo* takvog odnosa bio je ispuniti svoju obavezu prema državi, ali i potraživati od države izvršenje obveza prema muslimanima kao lojalnim pripadnicima te države. Kroz povijest Islamske zajednice, državni je aparat uvijek nastojao uspostaviti kontrolu nad njom kako bi što bezbolnije ostvarivao svoje interese. Taj pristup vidljiv je još iz razdoblja Austro-Ugarske kada je imenovan prvi reisul-ulema Hilmi ef. Omerović. Tom je prilikom austrougarski ministar Gyula Andrassy sugerirao kako čin imenovanja treba izgledati kao da čitav proces zavisi od bosanskohercegovačkih muslimana, a ne od vlade.

Knjiga dr. Amira Duranovića predstavlja njegovu proširenu doktorsku disertaciju koja obrađuje razdoblje Islamske zajednice u jugoslavenskom periodu (1953–1974). Knjiga se sastoji od osam poglavlja, pri čemu svako poglavlje obrađuje neku od neuralgičnih tačaka Islamske zajednice u odnosu na državu. Čitatelj(i) ove knjige imat će priliku temeljem arhivske građe i

1 Tekst je prikaz knjige autora dr. Amira Duranovića *Islamska zajednica u jugoslavenskom socijalizmu*, Sarajevo, UMHIS, 2021, str. 314.

2 This text is a review of a book by Dr. Amir Duranović *Islamic community in Yugoslavian socialism*, Sarajevo, UMHIS, 2021, p. 314.

relevantne literature saznati više o ličnostima i ključnim (prijelomnim) procesima spomenutog razdoblja poput organizacije hadža, školstva Islamske zajednice i priznanja muslimanske nacije.

Poglavlje posvećeno tematizaciji organizacije hadža otkriva kako je naizgledni zaokret partije prema Islamu i muslimanima unutar države bio taktičke naravi, s pozadinskom nakanom o instrumentalizaciji Islamske zajednice kao sredstva za uspostavu diplomatskih odnosa sa muslimanskim državama. Od 1955. godine počinje organizacija hadža, što za državu otvara novi problem, koji se ogledao u strahu od djelovanja emigracije na hodočasnike.

Odmah na prvi pogled, jasno je da analizirano razdoblje u knjizi obuhvata jedno od najzanimljivijih i najdinamičnijih poglavlja u povijesti bosanskohercegovačkih muslimana. Uspostava druge Jugoslavije označila je i odlazak tradicionalne građanske *elite* bosanskohercegovačkih muslimana i dolazak *nove elite*. Tradicionalna *elita* bh. muslimana nije bila u potpunosti razbijena uzimajući u obzir činjenicu da su određeni krugovi nakon odsluženja zatvorske kazne nastavili djelovati, ali u izrazito teškim uvjetima i pod stalnim nadzorom države. Sukobu poslušnika nove vlasti i *stare elite*, autor je također posvetio priličan broj stranica.

Čitajući ovo djelo, lahko se može uočiti da se u tom periodu o odlučujućim stavkama pitao samo *drugi* – Gyula Andrassy. Izmučena strahotama II. svjetskog rata i infrastrukturno razorena, Islamska zajednica lahko je postala poslijeratni plijen države. Očekivati da će komunistička Jugoslavija olahko iz svog vidokruga ispustiti organiziranog *oponenta* bilo je dakako iluzorno. Okončanjem ratnih sukoba, Islamska je zajednica dobila novi Ustav 1947. godine, a ustavnu strukturu mijenjala je 1959, a zatim i 1969. godine. Politički uplivi prilikom kreiranja Ustava Islamske zajednice nedvojbeno su postojali, a u prilog tome ide i činjenica da je Ustav iz 1959. godine donesen pod utjecajem *Zakona o nacionalizaciji* (1958.), kojim je vakufska imovina postala vlasništvo države (SFRJ). Vakufski organi unutar Islamske zajednice lišeni su stoga osnove za postojanje.

Ibrahim Fejić, prvi reisul-ulema u komunističkoj Jugoslaviji, svoj dolazak na tu poziciju ima zahvaliti prijateljstvu s Avdom Humom. Mandat Fejića, kako piše Nametak u svojem *Nekrologiju*, bh. muslimani nisu pamtili po dobrome. Prozvan kao *rezil-ul ulema* (sramota učenih), Fejiću se prigovaralo da je za njegova vakta porušeno mnogo džamija i mekteba, a ženama naređeno otkrivanje.

Nasljednik Fejića bio je Sulejman ef. Kemura, a njegovim je dovođenjem na tu poziciju komunistička partija primarno željela spriječiti *antidržavna* djelovanja kroz sistem Islamske zajednice, a *neprijatelje* režima postepeno uvoditi u sistem, kako bi se što efikasnije kontrolirali. Kemura je prije dolaska na poziciju reisa u epicentar muslimanske javnosti dospio 1949. godine, kada je kao direktor medrese pronašao letke organizacije Mladih muslimana kod učenika Medrese te o tome obavijestio državne službe, što je rezultiralo hapšenjima. Njegov je postupak iz 1949. godine determinirao njegovo daljnje djelovanje, izazivajući podozrenje kod tradicionalnog dijela uleme, kao i dijela bh. muslimanske elite. Za vrijeme mandata Sulejmana ef. Kemure u sistem Islamske zajednice vraćen je Husein ef. Đozo. Za oslabljenu zajednicu, povratak Đoze bio je podsjetnik o postojanju jednog grandioznog islamskog mislioca i izdanka *stare elite*, što je, *sudeći prema njegovom duhovnom nasljeđu*, nesumnjivo i bio. Sulejman Filipović je prilikom razgovora s Enesom Hadžićem, službenikom *Komisije za vjerska pitanja BiH* sačinio klasifikaciju uleme, naznačivši da postoje *azharovci, vištovci i oni koji imaju Šerijatsko sudačku školu i medresu*. Naposljetku, Filipović je zaključio da (tadašnje) rukovodstvo Islamske zajednice spada u treću kategoriju, odnosno da je njihovo znanje i ugled među svijetom veoma slab. Sulejman ef. Kemura kao reisul-ulema riješio je pitanje povratka Medrese u *staru* zgradu, s obzirom na to da je na samom početku postratnog perioda Medresa premještena sa svoje izvorne adrese u *Dobrovoljačku ulicu* (danas ulica Hamdije Kreševljakovića). Čitajući dijelove knjige posvećene tom pitanju, stječe se dojam da se reisul-ulema (ali primarno država), odlučio ozbiljnije založiti za ovo pitanje, nakon *Otvorenog pisma* Alije Nametka u kojem je kritizirao rad Kemure. Važno dostignuće jeste i otvaranje Islamskog teološkog fakulteta 1977. godine. Reis efendija Sulejman Kemura nije dočekaio otvaranje ovog fakulteta, ali zamisao o tome, nastala je za vrijeme njegova mandata na poziciji reisul-uleme. Kako i sam autor uočava, mandat efendije Kemure bio je obilježen brojnim aktivnostima, ali i osporavanjima od strane drugih struja unutar bh. muslimana. Uloga dr. Mustafe Kamarića također je obrađena u ovoj studiji, a obzirom na to da se ove godine navršava pedeseta godišnjica njegove smrti, u svojstvu *hommage-a*, istaknut će se njegova uloga prilikom povratka zgrade Medrese. U to ime, reisul-ulema Kemura i Kamarić isticali su podnošenje ostavki, ukoliko se ovaj slučaj završi loše po interese Islamske zajednice.

Autor dr. Duranović je u svojem djelu nastojao rasvijetliti proces priznanja muslimanske nacije, prilikom čijeg je stvaranja glavne konce vukla partija i sasvim sigurno formu punila (tada) prihvatljivim sadržajem. Kasim Dobrača tih je godina pisao protiv zloupotrebe termina *Musliman* u dnevno-političke

svrhe, pišući da taj termin: “*označava sljedbenika vjere Islam... Iskrivljavanja tog pojma pojma koja se dešavaju, često su posljedica neznanja, a ponekad i zlonamjernog ili tendencioznog tumačenja*”. Prihvativši pravac nacionaliziranja muslimana tvrdeći da su muslimani, “*stali objema nogama na ovo svoje tlo*”, Husein ef. Đozo u jednom od svojih tekstova otvoreno piše da taj termin sada poprima novo značenje, odnosno da “*sada pojam musliman ne označava samo pripadnika islamske vjere, nego i pripadnika muslimanskog naroda...*”. Ovakvo tumačenje Đoze treba razumijevati kroz djelovanje partije koja je protokom vremena nastojala polahko ukidati identifikaciju “nacionalnog i verskog”. Ali, zašto je onda država za takve nakane koristila konfesionalno ime? Proces vezan uz nastajanje muslimanske nacije, bio je kreiran od strane Saveza komunista s ciljem odvajanja bh. muslimana od Islamske zajednice, uslijed čega je državni aparat nastupao totalitarno, koristeći strukturu Islamske zajednice, gradeći pri tome vodeću poziciju u tom procesu.